

De Förenade rikena Sverige och Norge 1814–1905

En eller två kulturer?

Bo Stråth

Utvecklingen i stort och problemet

2005 är det hundra år sedan unionen mellan Sverige och Norge upplöstes.¹ De Förenade rikena Sverige och Norge – i plural i motsats till den brittiska singularen United Kingdom – kom till 1814 genom krigisk erövring och upplöstes 1905 genom fredlig avveckling.

Geopolitiskt låg unionen mellan Norge och Sverige från omkring 1830 till 1870 i skärningspunkten i den tidens öst-västkonflikt mellan de europeiska och asiatiska imperierna Ryssland och Storbritannien, *the Great Game* som konflikten kallades. Deras geopolitiska tänkande konfronterades mot varandra i kolonialistisk och imperialistisk expansionspolitik i Asien, men spänningen mellan dem var också påtaglig i Östersjöområdet, varvid de Förenade rikena berördes mer omedelbart. Östersjön utgjorde tillsammans med Svarta havsutloppen, Balkan, Mellanöstern och Afghanistan brännpunkter. En konflikt som utbröt i Svarta havsområdet kunde lätt sprida sig till Östersjöområdet. Denna situation hade manat Jean Baptiste Bernadotte, arkitekten bakom erövringen 1814, fransk fältmarskalk som 1810 blev svensk kronprins under namnet Carl Johan, till försiktighet som kung av Sverige och Norge 1818–1844, men sonen Oscar I blev djärvare i takt med liberala opinioners styrketillväxt. Liberalerna i Europa satte likhetstecken mellan Ryssland och reaktion och utvecklade en betydande ryssfientlighet, medan England stod som garant för liberala friheter.

Förväntningarna var högt ställda på Oscar I bland Sveriges liberaler att han vid trontillträdet 1844 skulle genomföra politiska reformer som den konservative fadern hade försummat. Men Oscar, som föddes 1799 i efterrevolutionens Paris, skrämdes av de radikala kraven och våldshandlingarna i Europa revolutionsåret 1848 och slog till reformreträtt. De inre förväntningarna på reformer kanaliserades i utrikespolitisk aktivism. De Förenade rikena ställde upp på Danmarks sida i kriget mot Preussen i spåren av konflikten mellan dansk och tysk nationalism i gränslandet Slesvig. På Englands sida vågade sedan Oscar I under Krimkriget en brytning med Ryssland. Även om det fortfarande formellt handlade om Carl Johans neutralitetsetikett från 1834, var frågan närmast hur han skulle kunna manövrera sig in i ett krig på de förväntade segrarnas sida med Finlands återerövring som mål. Sonen Carl XV fortsatte inte mindre våghalsigt faderns aktivistiska politik, där han hoppades kunna omvandla den svensk-norska unionen till en skandinavisk union omfattande även Danmark och på sikt Finland under Bernadotternas krona. 1863 utlovade han självsvåldigt svenskt-norskt stöd till Danmark mot Preussen.

Den egenmäktiga kungliga utrikespolitiken utlöste spänningar inom unionen, där betydande opinioner särskilt i Norge var emot äventyrligheterna. Men politiken utlöste också samarbete mellan regeringarna och politiker på mittfältet i de båda länderna som ville

hålla igen de kungliga hästarna och förhindra utrikespolitisk aktivism.

Den dramatiska maktförskjutningen i Europa med proklamationen av det tyska kejsardömet 1871 framtvängde en försiktigare politik av den siste unionskungen Oscar II. Men ganska snart efter hans trontillträde 1872 träffade en långvarig ekonomisk lågkonjunktur inte bara de Förenade rikena utan hela Europa. Under 1880-talet spred sig under intryck av de tyska reaktionerna på depressionen en våg av storsvensk populistisk och nationalistisk protektionism i Sverige. Den storsvenska retoriken kunde knyta an till 1850-talets Finlandsaktivism. Den svenska nationalismen provocerade den norska till motretorik i en negativ spiral som kungamakten fick allt svårare att kontrollera. De storsvenska ultrakonservativa nationalisternas uppenbara inspiration av Tyskland skrämde de norska nationalisterna som ville ha en ökad kontroll av utrikespolitiken. Under 1890-talet kompletterades protektionism som krisreaktion med kapprustning. De ekonomiska hjulen kom åter igång inramade av ett tilltagande militärt maktspråk. Detta var den större virvelstorm som den svensk-norska unionens regeringar fick allt svårare att hålla sig utanför. Men vägen mot upplösning hade också och framför allt en inre dynamik. En storsvensk nationalism åt höger och en norsknorsk nationalism åt vänster slet sönder unionen. Politikens sammanhållande mittfält försvann i den nationalistiska retorikens överdrifter.

Ofta har upplösningen 1905 setts som förprogrammerad 1814. Unionens öde var beseglat redan vid tillkomsten. Den komplexa processen mot upplösning har analyserats på annan plats och skall inte vidare diskuteras här.² Att unionen var ett projekt på marsch mot sin egen förutbestämda undergång är en tes som dock på goda grunder kan avvisas. En viktig fråga i diskussionen av unionen är graden av integration mellan Sverige och Norge, unionens täthet med den tidens språk.

Ett av Carl Johans mål med skapelsen, i varje fall tidvis, var *la fusion de deux peuples*. Det torde stå klart att han aldrig lyckades åstadkomma en sammansmältning, men hur olika eller lika var egentligen Sverige och Norge i kulturella termer? Var de alltför olika för att kunna fungera ihop i en politisk gemenskap? Eller var de trots allt relativt lika, så lika att problemet med sammanhållningen inte låg där, utan att upplösningen måste relateras till specifika politiska problem som till slut blev övermäktiga?

Utgångspunkt för en diskussion i den frågan kan tas i ett tal som Yngvar Nielsen höll i oktober 1886 i Studentersamfundet i Kristiania. Temat var: "Er der i Norge et Folk eller to Folk, en kultur eller to kulturer?" Bakgrunden var det allt vanligare argumentet vid den tiden inom ramen för den norska språkstriden, att det i Norge inte fanns bara ett folk utan två, vars väsensskillnader begrundades etnografiskt. Det ena folket var det härskande, det andra det underkastade. Nielsen stod som historiker i skuggan av Ernst Sars och fick därför nöja sig med en professur i geografi. Från sitt monarkistiska Høyreperspektiv manade han till nationell samling och förkastade läran om de två folken, där det ena var mer autentiskt och uppburet av en genuin bondekultur och det andra präglad av främmande europeisk civilisationspåverkan. Nielsen förnekade tanken att bondekulturen kunde härledas ur medeltiden. Den tiden var för alltid borta och barriären utgjordes av 1500- och 1600-talens bondeförtryck. Den moderna tidens sociala upplösning och råhet kapade banden till medeltiden. Medeltiden var inte den grund på vilken det norska folket kunde återskapas. 1800-talets norska bönder var i sina seder och folkdräkter lika mycket speglingar av en europeisk civilisation som ämbetsmännen. Bondekulturen representerade inte den urgamla norska kultur som det hävdades. Historien visade att det norska bondeståndet efter 1550 hade mottagit betydande influenser utifrån.

Det som kallades urnationellt var i själva verket till en stor del inget annat än en nationell tillägnan av en europeisk kultur. Att hävda att eliten i Norge var av främmande ursprung var också omöjligt. Där fanns förvisso invandrade familjer representerade, men tittade man på norska ämbetsmän- och borgarfamiljer så visade det sig att det stora flertalet var av norskt ursprung. Således var familjen Stang genuint norsk. Förvisso var familjen Sverdrup till ursprunget lika dansk som Estrup, men de tillhörde undantagen. Den utländska invandringen bland de styrande eliterna var mycket större både till Danmark och Sverige, och där hade invandringen utan problem absorberats i en nationell integration. Så varför skulle det vara ett problem i Norge med mycket färre utländska inslag? Och vad var utländskt och vad var norskt? Alltsammans var hur som helst bara en reflektion av en mer allmän europeisk civilisation (Nielsen 1886).³

Nielsen utvecklade tankar som historikerkollegan P.A. Munch varit inne på några årtionden tidigare med sin betoning av den norska kulturens ”inbäddning” i en pangermansk eller europeisk civilisation och med sin distinktion mellan nation och civilisation. Den konservativa historikern förebådade också vad Venstreideologen Bjørnstjerne Bjørnson skulle uttrycka strax efteråt med en kulmination i riksmålssaken 1899 (Sørensen 2001:252-265). Diktaren förnekade med emfas att Norge skulle utgöra två kulturer. Den akademiskt marginaliserade Yngvar Nielsen stod alltså mitt i en tämligen bred gruppering som förnekade den inre norska tvåkultursteorin och såg den norska kulturen som en reflektion av en vidare europeisk kultur. Det kunde vara att den lägre klassen behandlats illa av den övre i socialt avseende och detta måste man ändra på, men i princip fanns en fruktbar och dynamisk växelverkan, ett samspel mellan elit och folk, mellan centrum och periferi, och detta var vad man borde ta fasta på, enligt Nielsen.

Nielsens argument har setts som en rent norsk fråga, men som princip skulle den kunna riktas också mot unionen. Denna artikel fokuserar på frågan om Norge och Sverige som en eller två kulturer. Var det så att man kan tala om en överlägsen och mäktig elitkultur representerad av Sverige och en förtryckt men genuint folklig kultur representerad av Norge? Eller handlar det om ett mer komplext mönster där det svensk-norska förvisso kännetecknas av stora sociala skillnader, som emellertid inte är begränsade till det ena landet, liksom av en allmän reflektion av en europeisk kultur, som inte heller är begränsad till det ena, det vill säga det andra landet? Hur tydliga var gränserna mellan det norska och det svenska? I vad mån överskreds kulturella gränser mellan de två länderna av gemensamma mönster och i vad mån relativiserades kulturella gränser mellan de två länderna av inre gränser i vart och ett av dem?

Kulturbegreppet

När i artikeln frågan om en eller två kulturer diskuteras skall först framhållas att det kulturbegrepp som används inte är etnologiskt orienterat med fokus på vardagspraktiker utan är mer makroinriktat mot samhällliga processer inom politik, ekonomi, konst, vetenskap osv. Kultur ses som en reflektions- och tolkningsyta för debatter, konflikter, förhandlingar och letande efter kompromisser i en öppen process där utvecklingen inte är förprogrammerad och gränserna ständigt omprövas och omvandlas. Reflektionen och tolkningarna hämtar näring ur symboler och semantiska fält, som emellertid inte leder handlandet i förutbestämda riktningar, utan tvärtom skall ses som förråd ur vilka argument hämtas i specifika situationer och kan motivera handlande i vitt skilda riktningar. Med detta synsätt blir politik och ekonomi en del av kulturen lika mycket som konsten och vetenskapen. Det kulturbegrepp som tillämpas går inte bara utöver ett mer renodlat etnologiskt utan tar också klart avstånd

från tanken på kultur som ett fast civilisationsblock i mer eller mindre underförstådd skarp avgränsning till andra kulturer. Kulturer är sammanvävda snarare än åtskilda.

Frågan om Norge och Sverige som en eller två kulturer är analog med dagens fråga om Europa och dess delar. Hur stor är skillnaderna mellan delarna och i vad mån kan delarna ses som en enhet?

1800-talets union hade nationalism som en dominerande dimension. Nationalism som handlingsorienterad ideologi opererar gärna med skarpa avgränsningar mellan Oss och Dem och förtränger de kontakter och samförstånd som skapas tvärs över de etablerade nationsgränserna. När här talas om kultur så är det ett begrepp som inte är så statiskt och fastlåst som den nationalistiska retoriken gärna gör det till; eller för den delen den norska debatten kring sekelskiftet 1900. En kultur är dynamisk, gränsöverskridande, överlappande och sammanflätad med andra kulturer. Det är svårt att se var den ena upphör och den andra börjar. Gränserna varierar från fråga till fråga, från område till område. Det är klart att i situationer av politisk polarisering, konflikt och krig tenderar de politiska, sociala och ekonomiska gränserna att sammanfalla och förstärka varandra, men dessa gränser kan lika gärna gå inom som mellan nationer eller mellan grupper av länder. Gränserna beror också på jämförelsepunkten. Inom Sverige kan skillnaden mellan Stockholm och Göteborg och i Norge mellan Oslo och Bergen upplevas som betydande om ramen är nationell. Skillnaderna mellan Sverige och Norge upplevs större om jämförelsen gäller inom Skandinavien än inom Europa och så vidare.

Kulturbegreppet skall också preciseras ur en annan synpunkt. Kultur ses ofta som sekundärt i förhållande till "hårda" områden som politiska och ekonomiska strukturer. Kultur bygger i ett sådant synsätt på mjukdata som religion och konst. Ett alternativt synsätt, vil-

ket används här, är att utgå från att människan, såsom filosofen Charles Taylor framhållit, är "*a self-interpreting animal*", som organiserar sitt sociala liv genom att ge mening till handlande och institutioner (Taylor 1985). Det är just denna självreflektion och skapande av mening med språk och symboler som är kultur. Kultur omfattar alltså politik och ekonomi lika mycket som religion, vetenskap och konst, vilket allt byggs upp av olika slags tolkningsramar som kan förstärka varandra eller vara alternativa. En kultur är inte naturgiven eller av historien bunden till att följa en viss utvecklingsbana utan under ständigt omskapande. En kultur är inte en enhet eller en social gruppering utan tematisering och tolkning av samhälleliga relationer.

Den politiska kulturen

Den fråga som det här alltså handlar om är, huruvida tolkningsramarna inom politik, ekonomi och företagsledning, religion och vetenskap låg så nära varandra på den skandinaviska halvön under 1800-talet att det egentligen handlade om en och samma tolkningsram, må vara med inre variationer, vilka inte nödvändigtvis måste följa nationsgränserna, eller om de var så avgränsade från varandra att man måste se dem som två olika. Bestod de Förenade rikena av en eller två kulturer? Vad skilde tolkningarna av politik, ekonomi, religion och vetenskap åt och vad förenade Sverige och Norge? Eller med andra ord: Hur fastgjuten var fiktionen av två nationer och gränserna mellan dem?

En skillnad mellan Sverige och Norge under 1800-talet var att Sverige var mer aristokratiskt. Sverige hade historiskt en stark adel medan Norge var nästan utan adel. Med adeln följde en aristokratisk släkt- och herresäteskultur. Adeln i Sverige satte också sin prägel på militärväsendet och förvaltningen. Mer aristokratiskt betydde också att det sociala livet i Stockholm var ett annat än det i Christiania/Kristiania.

I Sverige fördes diskussionen om en ny författning efter statskuppen 1809 mot bakgrund av en sedan länge etablerad samhällsorganisation som utgick från den korporativa ståndstanken med dess organiska statssyn. Till bakgrunden hörde också erfarenheterna av frihetstiden och 1721 års författning samt av det gustavianska enväldet med 1772 års författning.

Till de historiska erfarenheterna hörde även maktpolitiska arrangemang, där kungamakten sedan 1650 förstått att liera sig med bonde- och borgarståndet mot adeln. Den maktpolitiska balansgången som då inleddes kulminerade med ståndsutjämningen vid 1789 års riksdag. Utvecklingen från 1650 till 1789 var emellertid långt ifrån rätlinjig. Det kungliga enväldet som stoppades i och med dödsskjutningen av Carl XII vid Fredrikstens fästning den 30 november 1718 följdes av frihetstidens adelsvälde, som knappast var det parlamentariska förstadium det ibland setts som, utan rentav hade drag som förde tankarna till den polska adelsrepubliken. Frihetstiden följdes sedan av nytt kungligt envälde, som byggde än på stöd från adeln än från bonde- och borgarståndet. Sveriges historia var sedan 1650 en skiftande balans mellan kung, adel och ”folk”. Den långsiktiga trenden, skönjbar i efterhand, var social utjämning under förstärkande av den korporativa samhällsordningen.

Till de norska erfarenheterna hörde det danska enväldet, där den etablerade ståndsordningen med adeln som främsta stånd upphävdes 1660 till förmån för en sorts tidigt borgarkungadöme, som inte är så långt från Kants modell för sambandet mellan absolut kungadöme och republik. Det var inte bara så att adelns makt rent allmänt begränsades med enväldets införande i Danmark-Norge. Dess position var i Norge hela tiden mycket mer marginell än i Sverige. Polariteten i Danmark gällde mer kung–”folk” än i Sveriges triangeldrama kung–”folk”–”herrar”. Detta var särskilt tydligt i Norge, där adeln nästan helt

saknades. Till detta kom att den folkliga dimensionen var mer uttalad genom att kungen fanns i Danmark och i Norge representerades han av en ståthållare och en byråkrati.

När här är tal om olika historier och historiska erfarenheter skall det understrykas att en viss historia inte automatiskt leder till ett visst handlande eller en viss kultur. Frågan gäller hur mer precis de historiska erfarenheterna översätts i handlingsorienterade tolkningar, vilka kan leda handlandet i mycket olika riktningar. Vilka som är starkast kan vi endast i efterhand urskilja. De historiska erfarenheterna är som ett stort förråd av argument som kan betraktas och användas på mycket olika sätt.

Sverige sökte en avvägning mellan frihetstidens ständervälde och Gustaf III:s upplysta envälde, där en korporativ statssyn utvecklades under centralmaktens expansion sedan 1500-talet satte gränserna. Den norska grundlagen byggde på det danska enväldets borgerliga monarki sedan mitten av 1600-talet, där adeln och de korporativa principerna spelade mycket mindre realpolitisk roll än axeln kung–folk, definierat som borgare och bönder. Mycket intressant är Nicolai Wergelands författningsskast 1814, som förenade element av både Locke och Rousseau, i diskussionen av vad som konstituerar staten. Ändamålet med ”en stat, et borgerligt selskap” är föreningen av individernas viljor och krafter till en gemensam vilja och kraft. Varje folk hade av naturen givits rätt att göra sig till en stat med självgivna grundlagar oförhindrat av varje inre eller yttre makt (Midgaard 2003:17). Med definitionen av staten som ett borgerligt samhälle, som ett *civil society*, ser Wergeland staten och samhället som synonyma begrepp. Det var alltså inte tal om det borgerliga samhället som en separat frisfär i avgränsning till en hobbesk stat. I Wergelands formulering uttrycks förvisso andra historiska erfarenheter än de engelska under det blodiga 1600-talet.

I Danmark-Norge fanns sedan 1660 ett mer omedelbart förhållande kung–undersåte. I

Sverige fanns också envälde, men även om adelns makt stäcktes avskaffades den aldrig som maktfaktor. Det gemensamma var koalitionen kung–borgare/bönder mot adeln. Folkmakt stabiliserade kungamakt i kampen om kontrollen över statsfinanserna och resursmobiliseringen i Danmark från 1660 och i Sverige från 1650–1680. Vägen till absolutismen var en kunglig absolutism inte en adelsabsolutism. Den kungliga absolutismen, inte adeln var målet för de demokratiska kraven under 1800-talet. Här låg en skandinavisk skillnad jämfört med till exempel det tysktalande området. Skillnaden mellan Sverige och Danmark-Norge var att adeln i Sverige fortsatte att spela en viktig roll. Även om i det svenska triangeldramat kung–folk–herrar dess makt i viktiga avseenden var bruten efter de militära nederlagen under 1700-talet, och frihetstiden på sätt och vis var en sista uppblomstring, så var bilden mer komplex. Ståndscirkulation såväl uppåt som nedåt (knapadel) hörde till den svenska adelsbilden. Adliga stations- och postinspektörer liksom underofficerare med adligt ursprung var inte ovanligt i 1800-talets Sverige. Men lika vanligt var att högadliga skikt också fanns kvar i förvaltningen, krigsmakten och ekonomin. Differentiering kännetecknade adelns utveckling i Sverige under 1800-talet.

Man kan möjligen tala om en västskandinavisk och en östskandinavisk samhällsmodell, men inte i en kausal mening såsom något som automatiskt kan härledas ur sociala strukturer, utan som olika svar på och anpassning till problem och utmaningar från olika förutsättningar. Det handlade om hur sociala relationer aktiverades i dessa problemlösningar och hur de formade samhällsordningen i nya mönster, vilka man kan kalla kulturella. Olika förutsättningar och olika historiska ramvillkor gav olika författningar och olika författningar gav i sin tur olika betingelser för de fortsatta utvecklingarna. Sverige var mer korporativt organiserat än Norge. Med detta sagt skall

också framhållas att korporativa principer även fanns i den norska samhällsorganisationen, vilket Jens Arup Seip påpekat i en analys av politikens ständerramar (Seip 1974, 1981, 1997).

I både Sverige och Norge spelade bönderna nyckelroller, men på olika sätt. I Sverige blev bönderna en konservativ maktfaktor i riksdagens andra kammare efter representationsreformen 1865. Med urbaniseringen och industrialiseringen utvecklades spänningar i detta konservativa bondeskikt, vilka i sin tur öppnade vägen för koalitioner mellan delar av dem och socialdemokraterna. En annan koalitionslinje gick till konservativa grupper i förvaltning och armé, vilka betonade fosterländska värden. I Norge var bönderna en konservativ kraft på ett annorlunda sätt. Politisk radikalism kombinerades med ekonomisk och kulturell konservatism, men denna politiska radikalism utvecklades inte förrän under 1800-talets sista tredjedel. Betydande regionala skillnader fanns också. I Sverige innebar ståndssamhällets upplösning utvecklingen av skiljelinjer mellan liberala och konservativa bönder och mellan småborgare och högborgare, varvid arbetarrörelsen senare kunde liera sig med de liberala och småborgerliga delarna. I Norge ledde bondemobiliseringen snarast till att arbetarrörelsen trängdes undan och radikaliserades. Genom den konservativa dominansen i förvaltningen, konservativt särskilt vad gäller värnet om rättsstaten och dess regler, utvecklades den politiska polariseringen i Norge snarast mellan liberala och konservativa krafter.

Men skillnaden mellan Sverige och Norge skall inte överdrivas. Den svenska adeln var under 1800-talet en nedåtgående social klass. Adeln hade inte haft personella resurser att av egen kraft möta den offentliga verksamhetens krav ens under dess storhetstid – 1600-talet. Därtill var adelns numerär alldeles för liten. Omkring 1800 handlade det om 11 000 personer. Stora demografiska påfrestningar,

som i synnerhet militärerna utsattes för under stormaktstiden, med låg nativitet och hög dödlighet ledde periodvis till en negativ reproduktion. Genom nobiletering, nyadling, kunde adeln tillföras nya krafter. Så länge det skedde i tillräcklig omfattning kunde den offentliga apparaten domineras av adelsmän. När denna praxis började undergrävas försvann den adliga dominansen. Sedan Norge vägrat att gå med på Carl Johans försök att introducera en norsk adel gick det svenska nyadlandet kraftigt ned, vilket kan ses som ett kungligt försök till utjämning mellan unionsländerna även om andra skäl fanns och nedgången hade börjat tidigare. Siffrorna för nobileteringen under 1800-talet decennievis är illustrativa: 50, 70, 17, 9, 8, 9, 7, 0, 2, 1. Ingvar Elmroth som detaljerat har kartlagt adelns demografiska utveckling fastslår att vad som präglade hela ståndet var en generationsvis fortlöpande tillbakagång vad gäller professionell exklusivitet i förvaltning och krigsmakt, och socialt. Som stånd degraderades adeln under 1800-talet till en medelklass. Elmroth illustrerar med en generationskedja över en adelsätts huvudman sedan stormaktstiden: bonde, kyrkoherde död 1688, kyrkoherde död 1728, generallöjtnant död 1792, överste död 1843, kapten död 1888, handlare död 1897 och snickare död 1925. Senast 1809 förlorade adeln sin exklusivitet till vissa tjänster och till ägande av frälsejord. När nyadlingen under 1700-talets senare del minskade kraftigt, alltså innan den unionsbetingade minskningen satte in, blev det i längden ohållbart att hålla kvar fiktionen att samhällets elitskikt i allmänhet och statsapparaten i synnerhet skulle ha en adlig prägel. Utvecklingen har ofta tolkats som en ståndsutjämning till de ofrälse fördel och ett tecken på att en ny tid var på väg att bryta in. De ofrälse tog för sig och klättrade upp. Elmroth betonar snarare adelns nedgång. Den löstes så att säga upp inifrån genom att nyadlandet upphörde och nytt blod inte längre tillfördes samtidigt som reproduktiviteten var för låg. Elmroth

talar om adelns ”utdöende som social process” (Elmroth 2001 [1981]).⁴ Andelen ickeadliga ämbetsmän i den högre statsförvaltningen steg från 61 till 73 procent mellan 1820 och 1840, medan de ofrälse minskade i den lägre förvaltningen från 91 till 85 procent, för där trängdes de undan av adelsmän på social nedgång. År 1900 rekryterades endast 33 procent av armé- och 21 procent av marinofficerarna ur adeln (Carlsson 1962:95; Söderberg 1972:95, 158. Jfr Stråth 1988).

Omdömet att Sverige var mer aristokratiskt än Norge måste också nyanseras av ett annat skäl. Adeln var historiskt koncentrerad till vissa delar av Sverige: de bördiga slättbygderna runt Mälaren och i Skåne samt i Östergötland och Västergötland. Genom sin traditionellt starka ställning i statsförvaltningen och militärledningen satte adeln också sin prägel på livet i Stockholm. Adeln markerade alltså inte nödvändigtvis enbart en skillnad mellan Sverige och Norge utan i hög grad också inom Sverige.

Adeln har ofta setts som en samhällsbevarande kraft. Under 1800-talet fanns många exempel på att den var radikal. Många av 1809 års män var ju till exempel adliga. Senare krävde flera gånger adliga företrädare författningsreformer. Betydde dessa radikala tendenser att adelsrösterna var demokratiskt orienterade? Det vore nog en överdrift att påstå. Snarast handlade det om att markera positioner mot kungamakten. Snarare än demokratisk var radikalismen antiroyalistisk. Royalisterna fanns bland bönderna och prästerna.

Samtidigt står det klart att allt inte var nedgång för adeln under 1800-talet. Differentieringen var tydlig, vilket innebar att medan många följde huvudtrenden och drabbades av social degradering så fanns det dock en hel del som lyckades hålla sig kvar på de allra högsta samhällstopparna. Giftermål och ekonomiska förbindelser med den framväxande borgerliga ekonomiska eliten i spåren av industrialiseringen gjorde att den ekonomiska

koncentrationen i Sverige fortsatt var starkare än i Norge även om kapitalet placades i industriföretag i stället för jordägande. Jordägandet hade en fortsatt stark koncentration under 1800-talet även om borgerliga possessionater konkurrerade med adeln. Den ekonomiska koncentrationen förblev i Sverige även efter adelns nedgång starkare än i Norge, faktiskt och sedd som en fråga om legitimitet och allmän acceptans. De sociala skillnaderna och den allmänna acceptansen för dem var större i Sverige. Den aristokratiska kulturen levde vidare bland ekonomiska, administrativa och politiska eliter även om adeln var på nedgång som stånd.

En annan skillnad till Norge var ståndsortningen och den korporativa principen. Adeln röstade inte individuellt utan efter ätt. Varje ätt på Riddarhuset hade en röst och handeln med de s.k. polletterna vid riksdagarna var allt annat än transparent. Det fanns ett drag av manipulation och korrruption när polletterna, som gav rätt att representera en adelsätt, bytte innehavare inför viktiga omröstningar (G. B. Nilsson 1969).⁵ Denna politiska ståndskultur markerade en viktig skillnad till den norska mer nivellerade stortingskulturen.

Samtidigt har Torbjörn Nilsson pekat på den svenska ämbetsmannakulturens sammanflätning med den ekonomiska expansionen och industrialiseringen under 1800-talets andra hälft. Ämbetsmännen var i hög grad verksamma som kapitalinvestorer och aktieägare vid företagsetableringar, antingen det gällde banker eller industriföretag. I en undersökning för perioden 1830–1875 visar han, att så mycket som var tredje kapitalist var statstjänare, från justitiekanslern och justitieråd, till professorer, präster, kaptener och revisionssekreterare. Den svenske ämbetsmannen som kapitalist, som Nilsson formulerar det (T. Nilsson 1994; 1999). I sådana data hittar man en nyckel till det faktum att moderniseringen och den ekonomiska liberaliseringen i Sverige i så hög grad gick hand i hand med

staten. Här finner man också klara paralleller till den moderniserande ämbetsmannastaten och professorspolitiken i Norge: modernisering och liberala reformer inte bort från eller mot utan med staten. Det handlar om en harmoniliberalt sammanflätning av ämbetsmän och företagare, såväl adliga som icke adliga (G. B. Nilsson 2003; 2004).

Tron på att kunna greppa och styra framtiden och modernisera samhället var vid mitten av 1800-talet tydlig i både Sverige och Norge, då vad Rune Slagstad kallat de nationella strategernas och Göran B. Nilsson harmoniliberalt tid inleddes (Slagstad 1998; G. B. Nilsson 2001). En viktig utgångspunkt för framtidstron var skapandet av förutsägbarhet genom regler och lagar, som Francis Sejersted påvisat, men rättsstatens regler var mer än en byråkratisk regeltolkning à la Max Weber (Sejersted 2001 [1984]). Det handlade om att utnyttja staten och dess institutioner för att forma framtiden. Laissez-faire-liberalismen med dess tankar på nattväktarstaten var ingen princip som gav tolkningsföreträde i debatten vare sig i Norge eller i Sverige. Enstaka försök, som till exempel av den norske bondeledaren Søren Jaabæk att mobilisera landsbygdsbefolkningen på ett extremliberalt program, ändrar inte det omdömet utan är snarast undantaget som bekräftar regeln. Liberalismen med dess plädering för näringsfrihet gick hand i hand med staten. Ekonomiska intressen frågade sig hur statliga resurser kunde mobiliseras för samhällelig förändring.

Även om innehållet i de liberala tolkningsramarna för samhällelig modernisering var mycket lika i Norge och Sverige finns det en intressant skillnad att notera. Medan tolkningsramarna i Norge främst formulerades av vetenskapsmän i symbiotiskt förhållande till politiken, samhällsvetare, nationalekonomer och jurister, var deras svenska motsvarigheter politiker och affärsmän. När Göran B. Nilsson illustrerar sin tes om harmoniliberalismen blir hans norska exempel juridikprofessorn

Frederik Stang och Anton Martin Schweigaard, professor i rättslära, politisk ekonomi och statistik, medan Sverige belyses med Johan August Gripenstedt, friherre, godsägare, artilleriofficer och liberal riksdagsman samt finansminister, och bankiren André Oscar Wallenberg. Det politiska handlandet och visionen av framtiden byggde i Sverige på en sammanflätning mellan företrädare för politik och ekonomi och i Norge på en mellan politik och universitet. Den akademiska reflektionen handlade fram till 1800-talets sista årtionden i Sverige mindre än i Norge om att forma framtiden. På allvar blommade det svenska moderniserings- och framtidstänkandet ut först efter 1905, då en propp av reformmotstånd gick ur och en konservativ reformstrategi utvecklades med modernisering av politiska institutioner (rösträtt) och arbetsmarknad (decemberkompromissen 1906) som följd, som ett svar på smäleken i samband med unionsupplösningen får man tänka sig (Sejersted 2005. Jfr Stråth 1996:73-76).⁶ Men långt dessförinnan fanns också i Sverige ett institutionaliserat framtids-tänkande i hög grad hos det praktiska livets män i ekonomi och politik. Man tänker här på namn som André Oscar Wallenberg och Johan August Gripenstedt.

Den akademiska kulturen

Det är svårare att finna motsvarande akademisk-politiska gruppering som i Norge i 1800-talets Sverige. De gamla universiteten i Uppsala (1477) och Lund (1668) hade etablerat andra akademiska traditioner som inte i första hand såsom i Kristiania knöt an till fransk upplysningsfilosofi eller engelsk empirism. Miljöerna var mer disparata och gav inte som universitetet i Kristiania intrycket av en sammanhängande skolbildning. I Uppsala fanns nyromantikerna Per Daniel Amadeus Atterbom, författare och professor i teoretisk filosofi, estetik och modern litteratur, kronprins Oscars lärare i tyska och litteratur, Erik Gustaf Geijer, författare och historieprofes-

sor samt Viktor Fredrik Palmblad, professor i grekiska. Oscar I:s söner och Oscar själv undervisades av den konservative och idealistiske filosofiprofessorn Christopher Jacob Boström. I Uppsala härskade den s.k. historiska skolan anförd av Geijer och den med åren alltmer konservative Hans Järta. I anslutning till de tyska romantikernas och den engelske filosofen Edmund Burkes kritik av den franska revolutionen betonade de värdet av en organisk, kontinuerlig utveckling utan tvära brott. Tyngdpunkten låg på tradition snarare än framtid med en stark känsla för kunglig auktoritet på folklig grund, patriarkalisk ordning, kristen uppenbarelse, nationella värden och nedärvda samhällsinstitutioner såsom ståndsförfattningen. Geijer var en av de ledande figurerna i det 1811 bildade Götiska förbundet, vilket passade väl in i bilden. En annan av de ledande göterna, teologiprofessorn i Lund och senare biskopen i Växjö Esaias Tegnér förkastade förvisso det nyromantiska svärmeriet och hyllade jämlikhetstanken, men införde 1830-talets nyttbetonade borgerliga liberalism stod den intelligensaristokratiske och i grunden föga folkliga biskopen med nyhumanistiska bildningsideal främmande (Carlsson 1964:357). Upplysningskonservatism och romantik flätades samman i den teoretiska debatt som fördes vid de båda svenska lärosätena. Men den skedde på större avstånd från dagspolitiken än i Norge. Närmast kom teori och politisk praktik inom skolpolitiken, där de nyhumanistiskt orienterade prästerna ville upprätthålla undervisningens enhet på biblisk och klassisk grund, vilket mötte invändningar från utilitistiskt inriktade vetenskapsmän som Lundaprofessorn (botanik och nationalekonomi) och senare Karlstadsbiskopen Carl Adolph Agardh (1785–1859).

Högern, vänstern och mittfältet

Den svenska universitetsbilden nyanseras emellertid också och framför allt av det större och tidigare intresset för teknologisk utbild-

ning och forskning än i Norge med etablerandet av Chalmers och KTH som exempel. Norge fick sin första tekniska högskola först efter unionsupplösningen.

Tanken på att göra allt mer modernt byggde på en stark framtidstro och en utpräglad teknikoptimism. Med rationella kalkyler och vetenskapliga teorier kunde framtiden gestaltas som man ville. Den långvariga ekonomiska depressionen under 1870- och 1880-talen utsatte denna framtidstro för starka påfrestningar, starkare i Sverige än i Norge. Protektionismens frammarsch i Sverige under 1880-talet ändrade i grunden harmoniliberalernas förutsättningar. Genom att de liberala teorierna behöll sin ställning tydligare i Norge ökades också obalansen i unionen och ändrades dess förutsättningar på ett grundläggande sätt. Ett modernt partiväsen men samtidigt en mer polariserad politik blev följden i Sverige, vilket utlöste radikaliseringspolitiken i Norge och drog den norska högern åt vänster. Fram till tullstriden utgjorde den norska högern och den svenska moderatliberala vänstern en bro som sammantaget gjorde politiken i unionen till ett rikt spektrum med olika schatteringar.

Den svenska högern orienterade sig efter protektionisternas seger i en mer reaktionär riktning, där mycket energi kanaliserades mot unionen som för att reparera de sprickor som politiken utlöste i det svenska samhället. Det aktivistiska och reaktionära i ultrakonservatismen kunde hämta historisk kraft ur den kungliga utrikespolitiska aktivismen under Krimkriget och den därpå följande dynastiska skandinavismen, som hade förvandlat nationalliberalerna i allt mer nationalistisk och utrikespolitisk aktivistisk riktning, vilken emellertid hade motverkats av moderatliberala svenskar och den norska högern. Förutsättningarna för den balansen ändrades under 1890-talet. Men det fanns även i Sverige under 1890-talet hela tiden en mer moderat konservativ och liberal riktning representerad av namn som Harald Hjärne och E. G. Bo-

ström som sökte balansera storsvenskarna och deras spannmåls-järntullkoalition. Även om Boström i grunden tillhörde den koalitionen sökte han öppningar mot mittfältet.

Den norska konservatismen och delar av den svenska hade efter 1814 starkt liberala inslag där konstitutionen och maktbalansen betonades, där kungamakten blir en balans mot demokratin och dess risker för despoti.

Frågan uppstår vad som menas med begrepp som konservativ och liberal. I Sverige hade det konservativa fältet besatts med andra värden och symboler, mer romantiskt, holistiskt och organiskt inspirerade, och det är svårt att inte förbinda detta med adelns roll, inte bara som maktfaktor utan också som symbolvärde för en organisk samhällsuppfattning. Det var här som de ultrakonservativa hade en viktig orienteringspunkt när de härledde makt och svensk storhet. I historikern Ernst Sars episka skiss över framväxten av Norge spelade bönderna motsvarande roll, inte mindre organiskt, men med den inte oviktiga skillnaden att de var just bönder och inte adel. Det svenska fideikommisset fanns inte i Norge. Den norska odalsrätten fanns inte i Sverige. Båda handlade om jordens övergång i nästa generation via den förstföddes rätt för att förhindra jorddelning och social upplösning. I det svenska fallet handlade det om rättigheter inom adeln, i det norska bland bönderna. De norska odalbönderna motsvarades i Sverige av skattebönder. Dessa var visserligen självägande, men deras karaktär av statens undersåtar betonades inte desto mindre med prefixet skatte. De betalade till skillnad från adeln skatt. Fideikommissrätten med rötter i den romerska rätten trängde i Sverige undan odalsrätten med grund i germansk rätt. Här fanns en viktig historisk skillnad mellan Sverige och Norge.

Men poängen här är inte så mycket den, utan snarare att *trots* dessa skillnader, med organiska tankar till vänster och höger som följd, ett brobyggande som var starkt politiskt moderatkonservativt-moderatliberalt utveck-

lades. Ett pragmatiskt orienterat mittfält uppstod med framtiden i sikte. På detta mittfält betonade både konservativa och liberaler statens roll för att skapa en fri ekonomi och fria medborgare. Deras fiktion av staten var långt från den förkvävande handen. Staten var den synliga handen som skapade förutsättningarna för modernisering.

Allt detta förändrades med den ekonomiska krisen och den svenska protektionismen. Därefter drogs mittfältet allt mer isär. När den planerande och moderniserande liberalismen från 1880-talet utmanas av en tilltagande social kritik och arbetarfrågans ökande tyngd på den politiska dagordningen, varvid man också där kan se samband till den ekonomiska krisen, blir liberalismen i Sverige mer vänsterorienterad, senare alltmer i samverkan med socialdemokraterna. Den moderniserande liberalismen med sikte på ekonomiska infrastrukturer blir allt mer socialt orienterad, men därför inte mindre moderniserande. Inför den utvecklingen spricker den svenska bondesammanhållningen upp såsom nämnts ovan. En del går åt det vänsterliberala småfolksorienterade hållet. En annan del går åt det stor-svenska konservativa hållet med bondetåget 1914 som slutpunkt.⁷ Också i Norge påverkas partilivet av den sociala frågan, men där snarast åt det andra hållet genom att vänstern spricker upp och en mer borgerligt orienterad vänster inriktad på samverkan med högern växer fram. Den del som vill orientera sig mot arbetarrörelsen försvagas i motsvarande grad i 1890-talets norska kamp om Venstres själ. Den svenska och den norska vänstern var i otakt och lyckades aldrig bygga en bro som kunde ersätta den moderatliberala/konservativa. I Sverige sprack mittfältet upp under förstärkning av vänstern. I Norge sprack det upp under förstärkning av den moderata högern. De extrema stod i Sverige till höger och i Norge till vänster. De drog isär unionen. De brobyggande försöken från Sverige hade en punkt i Norge i sikte som låg till vänster om

den varifrån de norska brobyggarna startade och vice versa.

Det har i eftervärlden kommit att betraktas som närmast naturgivet att Sverige var mer konservativt och Norge mer till vänster vad gäller politisk kultur. I ett alternativt scenario kunde man tänka sig en sammanhängande kultur med politiska institutioner rymmande ett brett spektrum av partier från extrem höger till extrem vänster, där mer moderata vänsterpartier hade börjat samarbeta liksom mer moderata högerpartier. Den politik vänster mot höger som därvid hade utvecklats i kampen om gestaltandet av framtiden hade ökat den politiska temperaturen under förstärkning av helheten. Extrempartierna till vänster och höger hade marginaliserats.

Sammantaget och i ett långt perspektiv byggde de politiska föreställningarna om det goda samhället i unionen på en upplysningspragmatism som var empiristiskt orienterad. Den romantiska kritiken mot en mer fundamentalistisk tolkning av upplysningsprojektet, en kritik som utgick från Tyskland, satte spår särskilt i Sverige men fick inte ens där samma holistiska *Sturm und Drang*-konsekvenser. Därtill var den empiristiska upplysningstraditionen en alltför stark balanserande kraft. Upplysningen blev i de Förenade rikena aldrig fundamentalistisk. Filosofen C. J. Boströms inflytande på ämbetsmännens utbildning har framhållits, men han blev trots allt något av en kuf i svensk debatt, även om ingen svensk Schweigaard fanns. Den norska bondeprotesten hade en motsvarighet också i Sverige. Den folkliga protesten som kritiserade det gamla samhället och vände sig mot politiskt eller klerikalt förtryck och tog sig organisatoriska uttryck i de mäktiga folkrörelserna från 1870-talet hade stora likheter mellan Sverige och Norge. De uttryckte specifika bildningsideal som byggde på folklig självbildning. Folkrörelserna i båda länderna förmedlade en individorienterad protestantisk ansvarsetik snarare än tankar på holistisk kollektivistisk gemenskap.

De bidrog kanske mer än någonting i båda länderna till att förstärka en politik som betonade medborgerlig individualism kopplad till en plikt- och ansvarsetik och tankar på *civic virtues*.

Folkbildningen hade en viktig historisk utgångspunkt i de lutherska statskyrkornas alfabetisering av befolkningen via husförhör och annat församlingsarbete. Under 1800-talet stärktes det politiska greppet över den grundläggande utbildningen. Seminarier för lärarutbildning växte fram och fasta skolor etablerades på landet och i städerna med folkskolelagen i Sverige 1842 och skollagen i Norge 1860. Folkskollärarna blev lokala folkupplysare av rang. De kompletterades med folkrörelsernas betoning av självbildning som ett viktigt emancipativt instrument. Central var den av den danske prästen N. F. S. Grundtvig inspirerade folkhögskolerörelsen. Särskilt gällde detta Norge. Här fanns en lokal och folklig resonansbotten till den akademiska lärdomen och professorspolitiken. Denna folkliga bildning presenterade sig inte sällan som ett alternativ till universitetens lärdomsmandariner, vilket tvingade dessa senare till anpassning, så att professorerna blev folkligare än i till exempel Tyskland och något *Bildungsbürgertum* i tysk mening av en sluten formation uppstod knappast (Liedman 1987:159). Begreppet bildning associerade till folkrörelser och studiecirklar. Nykterhets-, frikyrko- och arbetarrörelserna hade alla studiecirklar och lokala föreningsbibliotek som organisatoriska hörnstenar. Bilden av bönderna och folkrörelserna som bärarna av utbildning och bildning gav en alldeles särskild prägel åt moderniseringen i såväl Norge som Sverige. Likheten mellan båda länderna är påfallande i detta avseende jämfört med på många andra håll, till exempel i Tyskland. Skillnaden mellan Norge och Sverige är att trenden var mer prononcerad i Norge (Stråth 1988; 1997).

En eller två kulturer?

Frågan om Norge och Sverige var en eller två kulturer kan besvaras med att de blev två kulturer. Det låg inget naturgivet i den utvecklingen. Med nationalistisk retorik som det mest effektiva instrumentet göts två kulturer fast. Avgörande blev utvecklingen i spåren av den ekonomiska krisen och protektionismens genombrott som drev på en ömsesidigt förstärkande spiral mellan storsvenska och norsknorska nationalistiska övertoner. Denna utveckling var en del av en allmän europeisk reaktion på krisen. Den hårdnande kampen om marknader gick hand i hand med mer nationalism och protektionism och under 1890-talet kapprustning, som i sin tur bidrog till att de ekonomiska hjulen åter kom igång. Järn- och stålindustrin var tidens konjunkturlokomotiv.

Nationalistisk retorik fanns förvisso i de Förenade rikena långt dessförinnan, men mycket mindre aggressiv och mindre omedelbart riktad mot broderlandet. Den var ett inre mobiliserande instrument för att modernisera de två nationerna. I den svenska Finlandsaktivismen under Krimkriget fanns dock tendenser som skulle bli mycket tydligare under 1890-talet. De två tidiga nationalismerna beskrev helt klart två kulturer, men de var öppna och beskrev också en union som förenade genom problemformulering och modernisering. Det var brobyggarnas, harmoniliberalernas och de nationella strategernas tid. På alla de områden som jag undersökt i boken *Union och demokrati*, och som jag här inte har plats att gå in på – utöver den politiska kulturen med den akademiskt underbyggda föreställningen om det moderna samt bildningen handlar det om religionen med pietism och protestantisk etik, ekonomin med företagarna och nationsbyggandet, konsten och vetenskapen med visioner av nationen, migrationen med folkrörelserna över gränsen – fanns en öppenhet och tydliga tendenser som band samman de två kulturerna. I många avseenden var skillnaderna inom

nationerna större än mellan dem i problemformuleringen och tolkningen av den moderna värld som bröt fram. En annan utveckling hade kunnat tänkas där denna förenande dimension och öppenheten mot det främmande betonats allt mer. Riktningen i en sådan utveckling hade gått mot ett mer komplext mönster, där vad som i dag framstår som nationella skillnader kanske hade setts som regionala skillnader, olika för olika områden, inom en större gemenskap, tydlig fast lösare formulerad än vad som blev dagens nationella projekt.

Det fanns förvisso faktorer utöver den ekonomiska krisen och protektionismen som talade emot en sådan alternativ utveckling. Sverige och Norge hade ingen god gemensam historia. Utvecklingen av förhållandet mellan Frankrike och Tyskland efter andra världskriget visar dock att historiskt betingade upplevelser av arvfiendskap kan övervinna. Skandinavismen från 1830-talet var ett instrument i det avseendet. I förlängningen låg dagens nordiska samarbete. Men skandinavismen utvecklade, när den omkring 1850 började bli ett motiv för dynastiska ambitioner, en dynamik i en helt annan riktning, som pekade fram mot vad som skulle hända när protektionismen tog över.

Gränsen mellan de Förenade rikena skiljde genom att den gick genom höga berg och djupa skogar mer än den förenade. Tätare kommunikationer fanns egentligen bara i söder (Østfold, södra Hedemark, Bohuslän, Dalsland, Värmland) och mellan Trøndelag och Jämtland. Länder som Schweiz och Österrike är dock exempel som visar att sådana naturhinder inte nödvändigtvis är kulturhinder. I exemplet med Schweiz är dessutom språkskillnaderna mycket större än i Skandinavien, och Schweiz, som en federation med ganska självständiga kantoner, antyder ett alternativ som också kunde ha blivit den svensk-norska unionens.

I språken som, om det varit i Italien eller Tyskland under enandeprocesserna där från

mitten av 1800-talet, hade setts som dialekter mer än språk, i de politiska problemformuleringarna och tolkningsramarna, bland företagen och i borgerligheten, i den religiösa orienteringen, överallt fanns gemensamma drag som kunde ha använts och också användes för att binda samman de Förenade rikena. Dessa gemensamma drag kan sammanfattas som en pietistiskt inspirerad individualism med folkbildning och en social ansvarsetik som viktiga byggelement. Därifrån utvecklades förhandlingskulturer som kännetecknades av empirisk pragmatism i sökandet efter kompromisser. Dessa förhandlingskulturer bar upp inte bara livet lokalt och regionalt inom unionen utan också mellan de Förenade rikena.

Den ekonomiska krisen ändrade som framhållits förutsättningarna och utvecklade en annan diskurs som till slut sprängde unionen. Den ekonomiska integrationen på Europas frihandelsmarknader ledde till social och politisk desintegration under förstärkt nationalistisk retorik inte bara i unionen utan över hela Europa.

Till denna utveckling bidrog också den utrikespolitiska omorienteringen efter det tyska enandet. Dessförinnan hade unionens existentiella problem definierats som dess förhållande till spänningen mellan Ryssland och Storbritannien. Från 1870-talet blev frågan allt mer hur man skulle förhålla sig till triangeln Tyskland–Ryssland–Storbritannien. Där sökte den svenska politiken allt mer kraft i den tyska utvecklingen medan starka norska intressen orienterade sig mot Storbritannien, vilket man egentligen alltid hade gjort. Men trenden förstärktes som en motkraft mot den svenska Tysklandsorienteringen. Neutralitetspolitiken som hade förenat övergick i ett mönster som verkade centrifugalt på unionen. Denna trend kunde skönjas redan under de dansk-preussiska konflikterna och Krimkriget som följde under femtonårsperioden efter 1848.

Till slutsatsen att det inte låg något naturivet i utvecklingen mot två separata kulturer skall läggas konstaterandet att alternativ i unionellt förenande riktning kämpade mot mycket starka krafter på ekonomiska globala marknader och i europeisk rustningspolitik, krafter som sög in de Förenade rikena i sina handlingssfärer. I internationell forskning om det moderna har en distinktion gjorts mellan begreppen *multiple* och *entangled modernities*, varvid det förstnämnda syftar på parallelliteten mellan mer eller mindre fasta kulturer och det senare på ett gränsöverskridande och sammanflätat kulturbegrepp (Eisenstadt 2000; Randeira 1999). Norge och Sverige under unionen visade fram till 1880-talet drag av bådadera. Man skulle rentav kunna hävda att de sammantaget låg närmare det sistnämnda begreppet. Med protektionismens genombrott i Sverige ändrades detta.

Bo Stråth, Professor, Fil.dr
European University Institute, Florens

Noter

- 1 Denna essä bygger på Bo Stråth, *Union och demokrati. De Förenade rikena Sverige-Norge 1814–1905*. Nya Doxa, Nora 2005. 738 sid. III. För referenser hänvisas dit.
 - 2 Ibid. Se också Inger Hammars bidrag i detta häfte.
 - 3 Yngvar Nielsen, "Er der i Norge et Folk eller to Folk, en Kultur eller to Kulturer?" Inledningsanförande i Studentersamfundet den 16 okt. 1886 återgivet i *Morgenbladet* den 21 okt. 1886.
 - 4 Elmroth 2001 [1981] passim, särskilt sid. 9–11, 40, 50, 66, 294–296.
 - 5 Se här för en detaljerad beskrivning Göran B. Nilsson, "Den samhällsbevarande representationsreformen" i: *Scandia* 1969 sid. 198–271 samt ibid., "Partiarbetare och partimän på 1865 års riddarhus. Källor, funktioner, strukturer" i: Reidun Axelsson *et al.*, *Partiliv i ständsriksdagen. Adel och borgare 1850–1865*. Stockholm: A&W.
 - 6 Francis Sejersted, *Socialdemokratins tidsålder. Sverige och Norge under 1900-talet*. Nora: Nya Doxa 2005 Kap. 1 "Drömmen om framtidslandet".
- Jfr Bo Stråth *The Organisation of Labour Markets. Modernity, culture and governance in Germany, Sweden, Britain and Japan*. London: Routledge 1996: 73–76.
- 7 Bondetåget var en nationell demonstration av 30 000 bönder och andra intresserade, som den 6 februari 1914 uppvaktade Gustaf V på Stockholms slott och gav uttryck för det konservativa missnöjet med den liberale statsministern Karl Staaffs försiktiga försvarspolitik. I det s.k. borggårdstalet instämde kungen i böndernas krav på ett omedelbart avgörande i försvarsfrågan, vilket ledde till en brytning med regeringen som avgick.

Litteratur

- Carlsson, Sten 1962: *Bonde, präst, ämbetsman*. Stockholm: Prisma.
- Carlsson, Sten 1964: *Svensk historia*. Bd II. Stockholm: Bonniers.
- Eisenstadt, Shmuel 2000: "Multiple Modernities". I: *Daedalus* Vol. 129 Nr 1 Winter 2000.
- Elmroth, Ingvar 2001 [1981]: *Från överklass till medelklass*. Lund: Nordic Academic Press.
- Liedman, Sven-Eric 1987: "Civil Servants close to the People. Swedish University Intellectuals and Society at the Turn of the Century". I: *History of European Ideas* Nr 8 1987.
- Midgaard, Knut 2003: "Fra autoritært til liberalt styre: Forfatningsspørsmål og forfatningspolitikk i 1814 som historisk eksempel". Opubl. manus.
- Nielsen, Yngvar 1886: "Er der i Norge et Folk eller to Folk, en Kultur eller to Kulturer?" Inledningsanförande i Studentersamfundet den 16 okt. 1886 återgivet i *Morgenbladet* den 21 okt. 1886.
- Nilsson, Göran B. 1969: "Den samhällsbevarande representationsreformen". I: *Scandia* 1969.
- Nilsson, Göran B. 1977: "Partiarbetare och partimän på 1865 års riddarhus. Källor, funktioner, strukturer". I: Reidun Axelsson *et al.*, *Partiliv i ständsriksdagen. Adel och borgare 1850–1865*. Stockholm: A&W.
- Nilsson, Göran B. 2001: *André Oscar Wallenberg (1816–1886). Grundaren*. Stockholm: Carlssons.
- Nilsson, Göran B. 2003: "Harmony Liberalism in Sweden". I: A. Teichova & H. Matis (red.), *Nation, State and the Economy in History*. Cambridge: Cambridge UP 2003. (I svensk översättning i Göran B. Nilsson, *Djupast sett. Tolv tankeväckande essäer*. Stockholm: Carlssons 2004.)

- Nilsson, Torbjörn 1994: *Elitens svängrum*. Stockholm: A & W International.
- Nilsson, Torbjörn 1999: "Ämbetsmannen som kapitalist – en okänd 1800-talshistoria". I: *Scandia* Nr 1 1999.
- Randeira, Shalini 1999: "Geteilte Geschichte und verwobene Moderne". I: Jörn Rüsen *et al.* (Hg.), *Zukunftsentwürfe. Ideen für eine Kultur der Veränderung*. Frankfurt am Main.
- Seip, Jens Arup 1974, 1981, 1997: *Utsikt over Norges historie*. Bd 1–2. Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, Francis 2001 [1984]: *Demokrati og rettsstat*. Oslo: Pax.
- Sejersted, Francis 2005: *Socialdemokratins tidsålder. Sverige och Norge under 1900-talet*. Nora: Nya Doxa. Kap. 1 "Drömmen om framtidlandet".
- Slagstad, Rune 1998: *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.
- Stråth, Bo 1988: "Die bürgerliche Gesellschaft Schwedens im 19. Jahrhundert. Soziale Struktur und politischer Wandel". I: Jürgen Kocka (Hg.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert*. Band 1. Dtv, München.
- Stråth, Bo 1996: *The Organisation of Labour Markets. Modernity, culture and governance in Germany, Sweden, Britain and Japan*. London: Routledge.
- Stråth, Bo 2005: *Union och demokrati. De Förenade rikena Sverige–Norge 1814–1905*. Nora: Nya Doxa.
- Söderberg, Tom 1972: *Två sekler svensk medelklass*. Stockholm: Bonniers.
- Sørensen, Øystein 2001: *Kampen om Norges sjel 1770–1905. Norsk idéhistorie*. Bd III. Oslo: Aschehoug.
- Sørensen, Øystein och Stråth, Bo (red.) 1997: *The Cultural Construction of Norden*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Taylor, Charles 1985: *Human Agency and Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

SUMMARY

The United Kingdoms Sweden and Norway 1814–1905 One or Two Cultures?

In the framework of the United Kingdoms Sweden-Norway (1814–1905) a polarised struggle about the definition of the young Norwegian nation emerged in the 1890s. The conflict was a *Kulturkampf* and a struggle about what language to use. A radical tendency tried to derive the Norwegian nation from the medieval peasantry under demarcation to European influences. An organic narrative about the growth of the Norwegian nation emerged in this search for authenticity. The oppositional perspective emphasised Norway as an integrated part of the broader European civilisation. The question in the Norwegian debate was whether Norway should be seen as one singular culture, historically based on a mix of domestic and foreign influences, or two, of which one genuinely domestic based on the peasantry and the other one imported and artificial based on the administrative and intellectual elites. The massive answer to this question was after 1905 one integrated culture, although

the language issue and tensions between centre and periphery remained strong for a long time.

The article discusses with the point of departure in this Norwegian debate whether Sweden and Norway within the framework of the union between them could be seen as one culture. The answer is that there were considerable similarities and overlappings between the two countries and that there were in many respects bigger differences within the countries than between them. They *were* not two cultures but they *became* so through processes of reinforced nationalistic rhetoric from the 1880s which at the end broke up the union. The concept of culture that the article applies is not ethnologically orientated towards everyday practices but sees culture as a space of reflection and interpretation with open ends and borders that are continuously negotiated and transgressed, entangled with other cultures rather than sharply demarcated from them.